

„Csak a jövő a biztos, a múlt mindig változik”. Apám szokta ezt mondani nekem ironikusan, amikor szóba kerülnek a holokauszt emlékeztetőhöz kapcsolódó kutatásom tapasztalatai. Apám megjegyzése összegzi számomra a hozzá hasonló, a második világháború és a vészkorszak után született generáció tagjainak velem megosztott gondolatait. A második generációból nagyon sokan beszélnek arról, hogy míg otthon szinte semmit sem meséltek nekik szüleik és nagyszüleik a háborúban és a holokauszt idején átéltekről, addig a hivatalos emlékeztetpolitika mindig a saját érdekeinek szempontjából alakította az emlékeztet narratíváit, vagy éppen a múlt történéseinek elhomályosítását.

Mi, a jelenrel foglalkozó társadalomkutatók, a következőkben olvasható tanulmányok szerzői, a múltat a jelen perspektívájából próbáljuk megérteni. Úgy véljük, hogy a múlt mindig az aktuális jelenben konstruálódik és rekonstruálódik. Az emlékeztet és a felejtés tehát olyan folyamatok, amelyek értelmezése által a jelenünket (és a jövőre vonatkozó elképzeléseinket, stratégiánkat) érthetjük meg mélyebben. Az emlékeztet és a felejtés folyamatainak és jelentéseinek perspektívájából elemezhetővé válhatnak identitáskonstrukcióink, dichotomizációink, előítéleteink, politikai nézeteink, szimplifikálódott mítoszaink és az is, hogy hogyan érezzük magunkat társadalmunkban.

A holokauszt emlékeztetének kutatása, amelyhez tematikus számunk minden tanulmánya kapcsolódik, „referenciapontja” a fent említett társadalmi aspektusok megismerésének. Kutatásaim során beszélgetőtársaim részéről is sokszor megfogalmazódott kérdésként merült fel, hogy miért kell még mindig a holokausztról beszélni, amikor már „olyan régen volt”, és különben is, „annyi szó van róla” könyvekben, filmekben, politikai beszédekben vagy a médiában. Eközben ugyanakkor a mind a „négy generációban zajló kutatásunk narratíváiból az derül ki, hogy beszélgetőtársaim túlnyomó többségének szinte alig van tudása a holokausztról és annak helyi emlékeztetéről. Nem beszélve arról, hogy ha még a holokausztról sem nyílik társadalmi párbeszéd, ha rideg és távoli történelmi eseményé merevednek a soá borzalmi és a velük járó szembenézés lehetőségei, akkor hogyan várhatnánk, hogy más történelmi katasztrófák, tragédiák szóhoz jussanak az

oktatásban és a társadalmi emlékeztetben. Ugyanígy, mint a tanulmányokból látni fogjuk, a holokauszt-emlékeztetőhöz kapcsolódóan olyan velünk élő problémák is elemzésre kerülnek, mint - többek között - az emlékeztetőhöz kapcsolódó politikai és társadalmi diskurzusok, a mai napig tapasztalható mindennapi antiszemitizmus, a transzgenerációs traumák hatásai, az általunk és bennünk „hordozott” félelmek, feszültségek, valamint a bizalmatlanság „más” csoportok, személyek vagy akár társadalmunk iránt.

Több mint nyolcvan évvel a magyarországi deportálások borzalmi után is tudnunk kell, hogy hazánkban a vészkorszakban rövid idő alatt, több százezer zsidónak identifikált gyermeket, nőt és férfit hurcoltak el a haláltáborokba. Felmerül-e a kérdés, belegondolunk-e abba, mit éreznék, gondolnánk, ha közel minden tizedik ember egyszer csak eltűnne a városunkból, a településünkéről, az utcánkban, a munkahelyünkön, az iskolánkban, a barátaink közül? Vagy egyszer csak kopogtatnának az ajtónkon és családjainkkal együtt elindítanának minket oda, ahol a biztos halál vár ránk és szeretteinkre. Gondolunk-e, hallunk-e, emlékezünk-e a holokausztra, miközben az áldozatok és szemtanúk nemzedékének utolsó élő tagjai is elmennek közülünk?

Magyarországon az elmúlt évtizedekben nem volt kollektív szembenézés, nem volt nyilvános és átfogó nyílt társadalmi diskurzus a vészkorszakról. A felejtés és az elhallgatás problémái, az antiszemitizmus társadalmi megnyilvánulásai és a holokauszttagadás narratívái ma is jelen vannak Közép-Európában.

A rendszerváltás óta eltelt több, mint három évtizedben részletesebb holokausztoktatást vezettek be az iskolai tantervekbe, valamint emlékművek, múzeumok épültek, könyvek és filmek jelentek meg a holokausztra való emlékezés érdekében. Felmerül azonban a kérdés, hogy mindez hogyan járul hozzá a holokauszt emlékeztetének fenntartásához. Milyen jelentéssel bír ma a holokausztra való emlékezés a különböző generációk között? Megvalósulhat-e Magyarországon végre a nyílt, egymásra figyelő és értelmező emlékezés az iskolákban és a nyílt társadalmi párbeszédben?

„Mikor lesz az már?”

Egyelőre nehéz lenne ezt megválaszolni. Amit saját kutatásaim tapasztalataiból látok most, azt

elgondolkodtatóan foglalják össze a negyedik generáció tagjai körében végzett kutatásaimból származó következő interjúrészletek, amelyek arra a kérdésre reflektálnak, hogy volt-e fiatal nem-zsidó interjúpartnereim családjában szó a holokausztról: „Apám meg nagyapám beszélgettek róla valamit politizálás közben.” „A szüleim, gondolom a többieké is, azért nem meséltek vagy beszéltek erről, mert ők sem hallottak erről, meg ők sem ismernek zsidókat.” „A szüleim és én is úgy gondoljuk, hogy minket nem érint, és hogy ne beszéljünk róla. Ez nem olyan téma, amit fel kéne forgatni az emberben.” Az idézett interjúrészletekből a tudás hiánya, valamint a dichotomizáció és a közöny családon belüli „átadása” rajzolódik ki. Ugyanakkor más interjúrészletekben mindennek kritikája is megfogalmazásra kerül: „A mi generációnkat nézve itt van egy nagy generációs szakadék. A mi generációnk sokkal elfogadóbb, mint a szüleinké.” „A szüleink generációja már nem lehet hibás, nem mi követtük el ezt. Szóval lehetne már emlékezni.” „Csak kerülgetik, mert ez egy rossz dolog, mert szégyellik az emberek. Lehet, hogy vannak köztük olyanok is, akiknek a szüleik vagy a nagyszüleik csináltak valamit.” Utóbbiak olyan „hangok” a „társadalmi csendben”, amelyek mind a jövőbe vetett remény sugaraiként is értékelhetők, valamint arra mutatnak rá, hogy egy átgondolt oktatási koncepcióval megszólíthatóvá válhatnak a felnövő generáció tagjai, azaz azok az emberek, akik hamarosan alakítói lesznek a társadalmi emlékezetnek is.

A Kultúra és Közösség jelenlegi száma ezért a kutatási eredmények bemutatása mellett az emlékezet folyamatának és a társadalmi emlékezet fontosságának fenntartásához is hozzá kíván járulni. Ahogy Aleida Assmann írja *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában* (2013)¹ című könyvében, a soá emlékezetével foglalkozó tudományos kutatások ugyanúgy médiumai a megemlékezésnek, mint a civil kezdeményezések, művészeti alkotások vagy a személyes kapcsolatok.

Az alább olvasható tanulmányok tehát a felejtés ellen is próbálnak küzdeni és hozzá kívánnak járulni az egymásra figyelő, egymást meghallgató és egymással megosztható személyes, családi és társadalmi emlékezeink bizalomra épülő környezetének létrehozásához.

Ehhez kapcsolódóan írásaink a holokauszt-emlékezet mai, magyarországi kérdéseinek átbeszélésére is szolgálhatnak egyetemi kurzusok, középiskolai órák, közösségi alkalmak, vagy akár podcast beszélgetések keretében.

Tanulmányaink ezáltal nem csupán társadalmunk egyik legfontosabb kérdését járják körül, hanem segíthetnek az értelmező emlékezet megkésztés, de még talán megvalósítható újragondolásában is.

Folyóiratszámunkat a vészidőszakban megöltek emlékének ajánljuk.

¹ Assmann, Aleida 2013 *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában*. Budapest. Múlt és Jövő Kiadó.